ΧΑΡΗ Ι. ΤΟΥΛ, ὁμοτ. Καθηγητοῦ

Η ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΚΑΙ ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΠΛΑΤΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΤΗΓΟΡΗΤΗΡΙΟΥ ΤΟΥ ΠΟΛΥΚΡΑΤΟΥΣ

Συμφώνως πρὸς τὰς παρεχομένας πληροφορίας, ὁ Ξενοφῶν ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν τὸ 401 π. Χ., πιθανῶς πρὸ τῆς συμπληρώσεως τοῦ 25ου ἔτους ἡλικίας. Ὡς γνωστὸν δέ, ἔλαβεν ἐν συνεχείᾳ μέρος εἰς τὴν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν τοῦ Κύρου τοῦ νεωτέρου, τῆς ὁποίας δίδει καὶ τὴν ἀφήγησιν εἰς τὴν Κύρου Ἀνάβασιν. Τὸ ἔργον τοῦτο, ἂν καὶ ἱστορικὸν εἰς τὴν ἐμφάνισιν, ἀποβλέπει μᾶλλον εἰς αὐτοδιαφήμησιν, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος τοῦ συγγραφέως εἰς διακοσίας καὶ πλέον περιπτώσεις[1]. Ὁ Διόδωρος ὅμως καὶ ἡ πιθανὴ πηγή του ὁ Ἔφορος, ἀγνοοῦν τὴν ἔκτακτον δρᾶσιν τὴν ὁποίαν ἀνέπτυξε κατ' αὐτὴν ὁ Ξενοφῶν[2]. Κατ' αὐτούς, ὁ Χειρίσοφος ἦτο ἐκεῖνος ὅστις ὡδήγησε τοὺς Μυρίους διὰ μέσου τῶν ὀρέων τῆς Ἀρμενίας εἰς τὸν Πόντον καὶ ἐν συνεχείᾳ μέχρι Θράκης. Μόνον κατὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας (τὸ 399 π. Χ.), ὁ Ξενοφῶν παρέλαβε τοὺς ἀπομένοντας τῶν Μυρίων ἐν Θράκῃ καὶ τοὺς ὡδήγησε εἰς τὸ ἐν Περγάμῳ στρατόπεδον τοῦ Θίμβρωνος. Κατόπιν ὁ ἱστορικὸς ἠκολούθησε τὸν βασιλέα Ἀγησίλαον εἰς τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐκστρατείας του καὶ ἐπέστρεψε μετ' αὐτοῦ εἰς Ἑλλάδα, παρευρεθεὶς καὶ εἰς τὴν μάχην τῆς Κορωνείας (494 π. Χ.). Χαρακτηρισθεὶς ὡς ἐκ τούτου, οὐχὶ ἀδίκως, ὡς λακωνίζων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ἐξωρίσθη ὑπ' αὐτῶν. Ἐν οἰκονομικῇ ἀνέσει διατελῶν, ἐκ τῶν χρημάτων τὰ ὁποῖα ἐξοικονόμησε κατὰ τὰς ἐκστρατείας του, διάμεινε κατ' ἀρχὰς εἰς ἀγρόκτημα ἐν Σκιλλοῦντι τῆς Ἠλείας καὶ βραδύτερον, ὅταν ἐξεδιώχθη, μετέβη εἰς Κόρινθον Πιθανῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς συμμαχίας μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης τὸ 369 π. Χ., ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ἐξορίας. Ὡς ἐκ τούτου καὶ ὁ υἱός του Γρύλλος συνεπολέμησε μετὰ τῶν Ἀθηναίων, πεσὼν μαχόμενος ἐν Μαντινείᾳ (362 π. Χ.).

Ὁ Ξενοφῶν ἐν γένει δὲν θεωρεῖται ὡς πρωτότυπος συγγραφεύς, ἀντιθέτως ὑπῆρξε κατὰ κανόνα μιμητὴς τῶν ἄλλων. Οὕτως ὑπῆρξε μιμητὴς τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ ὁποίου ἐξηκολούθησε τὴν ἱστορίαν διὰ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτοῦ. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σύγγραμμα ἤρχισε γράφων πιθανῶς μετὰ τὸ 375 π. Χ. Ἡ τελευταία πάντως ἐν αὐτῷ ἀναφερομένη χρονολογία εἶναι τὸ 358/7 π. Χ. Ὁ Ξενοφῶν ὑστερεῖ ὅμως καταφανῶς τοῦ μεγάλου προτύπου του καὶ εἰς τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν ἀμεροληψίαν. Ὁμοίως ἐμιμήθη καὶ τὸν Πλάτωνα διὰ τοῦ Συμποσίου του, ὡς δὲ θὰ ἐκτεθῇ ἐν τοῖς ἑπομένοις πιθανώτατα καὶ διὰ τῆς σωκρατικῆς Ἀπολογίας του. Ἴσως καὶ διὰ τὴν Κύρου Παιδείαν εἶχεν ὡς πρότυπον τὸν ὁμώνυμον διάλογον τοῦ Ἀντισθένους. Ὡς τελευταῖον ἔργον του θεωροῦνται οἱ Πόροι, περὶ τὸ 355 π. Χ. Ἐν γένει ἡ συγγραφὴ τῶν ἔργων τοῦ Ξενοφῶντος πρέπει μᾶλλον νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν περίοδον ἀπὸ 370 μέχρι 360 π. Χ.[3] Παλαιοτέρα χρονολογία ἀπεδόθη μόνον εἰς τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ 1ου βιβλίου τῶν Ἀπομνημονευμάτων παρά τινων νεωτέρων συγγραφέων, ὡς καὶ εἰς τὴν Ἀπολογίαν παρ' ἄλλων.

Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς Ἀπολογίας διετυπώθησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους

1) M. Treu, RE. PW. 9a2, 1969, 1967. 2) Διόδωρος 14, 27 - 31 καὶ 37.

3) E. Délébeque, REV, ET. GR, 86, 182, 1958., Aalders Mnem. 6, 1953., V. Longo Ἀνὴρ ὠφέλιμος 1959., M. Treu ὡς ἄνω.

χρόνους ἐπανειλημμένως ἀμφιβολίαι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῆς [4]. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐπιστεύετο ὡς γνήσιον ἔργον τοῦ Ξενοφῶντος, τοὐλάχιστον κατὰ τὸν 1ον αἰῶνα π.Χ. (Δημήτριος Μάγνης καὶ Ἡρόδικος) [5]. Ὡς δὲ ἀπέδειξεν ὁ O. Immisch, ἡ Ἀπολογία δὲν διαφέρει γλωσσικῶς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἔργων τοῦ Ξενοφῶντος [6], διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἔλειψαν οἱ ὑπέρμαχοι τῆς γνησιότητος αὐτῆς [7]. Ὑπάρχουν ὅμως διαφωνίαι, κατὰ πόσον ἡ Ἀπολογία προηγήθη ἢ ἠκολούθησε τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος. Κατὰ τὴν E. Edelstein καὶ τὸν J. Luccioni προηγήθη ἡ Ἀπολογία, ἐνῷ κατὰ τὸν V. Longo τὰ Ἀπομνημονεύματα [8]. Ὡς ἐκ τῶν διαφωνιῶν τούτων ἡ χρονολογία συγγραφῆς τῆς Ἀπολογίας ἐκυμάνθη ἀναλόγως τῆς τοποθετήσεως τῶν συγγραφέων μεταξὺ τοῦ 392 καὶ τοῦ 363 π.Χ. Συζητήσεις ἐπίσης ἐγένοντο, κατὰ πόσον ὁ Ξενοφῶν εἶχε κατὰ τὴν σύνταξιν αὐτῆς γνῶσιν τῆς Ἀπολογίας τοῦ Πλάτωνος. Ὑπὲρ τῆς χρησιμοποιήσεως αὐτῆς εἶναι οἱ J. Burnet καὶ E. Gebhard, ἐναντίον ταύτης εἶναι ὁ E. C. Marchant [9].

Ὅσον ἀφορᾶ τὰ Ἀπομνημονεύματα, πολλοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ Birts τὸ 1893 καὶ ὕστερον, διαχωρίζουν τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ 1ου βιβλίου ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Τὰ πρῶτα κεφάλαια, κατ' αὐτούς, συνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ὡς ἀπάντησις εἰς τὸ κατηγορητήριον τοῦ ῥήτορος Πολυκράτους ἐναντίον τοῦ Σωκράτους. Ὑποστηρίζουν δὲ ὅτι ταῦτα συνηνώθησαν βραδύτερον ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ συγγραφέως μετὰ τοῦ ὑπολοίπου ἔργου. Ὁ A. Busse ὑποστηρίζει μάλιστα, ὅτι αἱ παράγραφοι μέχρι τῆς 2,8 τοῦ 1ου βιβλίου προηγήθησαν καὶ τοῦ κατηγορητηρίου τοῦ Πολυκράτους [10]. Συνετάχθησαν ἑπομένως, κατ' αὐτόν, περὶ τὰ 394 π.Χ., ἐνῷ αἱ ἐν συνεχείᾳ παράγραφοι μέχρι τέλους τοῦ 2ου κεφαλαίου προσετέθησαν περὶ τὸ 390—388 π.Χ. Ἡ τοιαύτη ὅμως ἀνατομὴ τοῦ ἔργου φαίνεται διὰ τοὺς πλείστους ὡς ὑπερβολική. Περισσοτέραν σημασίαν ἔχει ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ C. G. Cobet ἐπικρατοῦσα γνώμη, καθ' ἣν ὁ εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα ἀναφερόμενος κατήγορος εἶναι ἐν τῇ πραγματικότητι ὁ Πολυκράτης [11]. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος φέρει ὡς ἐκφωνητὴν τοῦ κατηγορητηρίου του τὸν Ἄνυτον, ὄντα εἰσέτι ἐν ζωῇ τὸ 387/6 π.Χ. [12], φερόμεθα μᾶλλον εἰς ὑποβιβασμὸν τῆς χρονολογίας συγγραφῆς τόσον τῶν Ἀπομνημονευμάτων, ὅσον καὶ τῆς Ἀπολογίας. Τοῦτο δέ, διότι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐθεωρεῖτο ὡς ἄηθες νὰ ἀποδίδωνται εἰκονικοὶ λόγοι εἰς ζῶντα πρόσωπα [13]. Τὸ αὐτὸ ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν δύο βιβλίων, διότι εἰς ἀμφότερα ἀντικρούεται τὸ κατηγορητήριον τοῦ Πολυκράτους, ὡς θὰ ἀποδειχθῇ ἐκ τῶν ἑπομένων.

Ὁ λίβελλος οὗτος δύναται κατὰ μέγα μέρος νὰ ἀποκατασταθῇ ἐκ τῶν γενομένων ἀνασκευῶν ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, Πλάτωνος, Ἰσοκράτους (Βούσιρις) καὶ Λιβανίου (Ἀπολογία Σωκράτους). Ἡ ἀποκατάστασις δὲ τοῦ κατηγορητηρίου ἐπεχειρήθη ἀρκετὰ ἐπιτυχῶς ὑπὸ τῶν H. Markovski καὶ J. Mesk [14]. Οὕτω λ.χ. ὑπὸ τῶν Ἀπομνημονευμάτων καὶ τῆς Ἀπολογίας ἀναιρεῖται ὅτι ὁ Σωκράτης καθιστᾶ τοὺς νέους ἀνοσίους καὶ ἀσεβεῖς (Ἀπολ. 19., Ἀπομν. 1, 2, 2., Λιβ.

---

4) Schenkl, Xen. St. Ἀκαδ. Βιέννης 1875., Kaibel, Herm. 581, 1890., U. Wilamowitz, Herm. 99, 1897., Plato 2, 1919., C. Ritter, Sokr.. 15, 24, 1931., A. Busse, Rh. Mus 79, 215, 1930., K. Fritz, Rh. Mus. 80, 36, 1930 καὶ 84, 20, 1935.

5) Διογ. Λαέρτ. 2, 57., Στοβ. 3, 7, 58. 6) O. Immisch, N. Jahrb. 405, 1900.

7) Bruns., Wetzel., ἐν Arnim, Danskv. 8, 1929. 8) E. Edelstein, Xen. Plat. Bild. Sokr. 1935., V. Longo ἴδε ἄνω. 9) J. Burnet, Plat. Euth. Apol. Crit. 1924., E. Gebhard, Polykr. Ankl. Xen. Erw. 1957, E. C. Marchant, Xen Mem. u. Oec. 1948.

10) A. Busse, ὡς ἄνω. 11) C. G. Cobet Nov Lect. 1858. 12) Λυσίας, Σιτ. 22, 8.

13) J. Hubert, Rev. Phil. 5, 20, 1931., O. Gigon, Sokr. 1957.

14) H. Markovski, Bresl. Phil. Abh. 40, 5, 1910., J. Mesk, Wien. St. 32, 61, 1910.

43), οἰνοπότας (Ἀπολ. 19., Ἀπομν. 1, 2, 22), ὑβριστὰς καὶ παρανόμους (Ἀπολ. 19, Ἀπομν. 1, 2, 2 καὶ 5., Λιβ. 43, 103, 112), μαλθακοὺς καὶ φυγοπόνους (Ἀπολ. 19., Ἀπομν. 1, 2, 2 καὶ 25.. Λιβ. 13, 127), σπατάλους καὶ λαιμάργους (Ἀπολ. 19., Ἀπομν. 1, 2, 2 καὶ 25), ἀκολάστους (Ἀπολ. 19., Ἀπομν. 1, 2, 2 καὶ 25), ἀπειθάρχους εἰς τοὺς γονεῖς (Ἀπολ. 20., Ἀπομν. 1, 2, 49), ἱεροσύλους καὶ κλέπτας (Ἀπολ. 25., Ἀπομν. 1, 2, 62,, Λιβ. 13, 103, 112), ἀνδραποδιστὰς (Ἀπολ. 25., Ἀπομν. 1, 2, 62), περιφρονητὰς τῶν νόμων, μισοδήμους καὶ προδότας τῆς πόλεως (Ἀπομν. 1, 2, 29 καὶ 63., 4, 4, 11, Ἀπολ. 25., Λιβ. 13, 48, 54). Δύο ἄλλαι κατηγορίαι, παραλειπόμεναι ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ, ἀναφέρονται εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα καὶ ὑπὸ τοῦ Λιβανίου, δηλαδὴ ὅτι ὁ Σωκράτης ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἀλκιβιάδου καὶ τοῦ Κριτίου, καὶ ὅτι παρερμήνευσε τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς μὲ τὸν σκοπὸν νὰ ὑπονομεύσῃ τὴν δημοκρατίαν [15].

Ἀντιθέτως, ὁ Πλάτων ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ του δὲν ἀντικρούει τὰς κατηγορίας τοῦ Πολυκράτους. Τοῦτο πιθανῶς πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν προτεραιότητα αὐτῆς καὶ οὐχὶ εἰς τὸ ὅ,τι ὁ Πλάτων ἀπηξίωσε νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὰς κατηγορίας. Διότι ἄλλως δὲν θὰ προέβαινεν εἰς ἀντίκρουσιν αὐτῶν εἰς τὸν μεταγενέστερον Γοργίαν. Ἐν αὐτῷ μάλιστα ἐπιρρίπτει ἐπὶ τῶν Ἀθηναίων πολιτικῶν τὰς κατηγορίας τοῦ Πολυκράτους περὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν νέων ὑπὸ τοῦ Σωκράτους.

Εἰς τὸ ἐρώτημα, ἂν ὁ Ξενοφῶν ἐγνώριζε καὶ ἐχρησιμοποίησε τὴν πλατωνικὴν Ἀπολογίαν, συμφωνοῦμεν πρὸς τοὺς καταφατικῶς ἀπαντήσαντας εἰς αὐτό. Διότι ὁ Ξενοφῶν, καίτοι δὲν μνημονεύει τὸν Πλάτωνα, ἐν τούτοις ἐπιζητεῖ νὰ τὸν διορθώσῃ καὶ νὰ τὸν ὑπερθεματίσῃ. Διόρθωσιν λ. χ. τοῦ Πλάτωνος ἀποτελεῖ τὸ ὅ,τι ὁ Σωκράτης δὲν προσφωνεῖ τοὺς δικαστὰς διὰ τοῦ ἀήθους, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀλλ' ἁπλῶς διὰ τοῦ, ὦ ἄνδρες (κ. 11 καὶ 15). Ὁ Πλάτων ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ του ἀποδίδει τὴν καταδίκην τοῦ Σωκράτους εἰς δικαστικὴν πλάνην, ὀφειλομένην εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν κωμῳδιογράφων (ἰδίως τοῦ Ἀριστοφάνους εἰς τὰς Νεφέλας) καὶ εἰς τὰς συκοφαντίας τῶν κατηγόρων του [16]. Ταύτας ὅμως ὁ πλατωνικὸς Σωκράτης ἀρνεῖται νὰ ἀντικρούσῃ διὰ μαρτύρων τῆς ὑπερασπίσεως ἢ συνηγοριῶν τῶν φίλων του. Ἀντιθέτως ὅμως, ὁ Σωκράτης τοῦ Ξενοφῶντος προσήγαγε μάρτυρας καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ συνηγορούντων φίλων [17]. Οὕτω δὲ ἀνέτρεψεν ὅλα τὰ ἐπιχειρήματα τῆς κατηγορίας. Ἑπομένως, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἡ καταδίκη τοῦ φιλοσόφου ἦτο προσχεδιασμένη, διότι οἱ δικασταὶ τὸν κατεδίκασαν εἰς θάνατον παρὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητός του. Εἰς τὸν Πλάτωνα, ὁ Σωκράτης ἀποκρούει μόνον τὴν ἀθεΐαν του, καίτοι ἡ κατηγορία αὕτη δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν καταγγελίαν. Ἀντιθέτως ὅμως δὲν ἀναιρεῖ τὴν κατηγορίαν ἐν αὐτῇ περὶ τῆς ἀσεβείας πρὸς τοὺς πολιούχους θεούς. Ὁ Σωκράτης ὅμως τοῦ Ξενοφῶντος, τοὐναντίον, ὑποστηρίζει ὅτι ἔθυε δημοσίᾳ εἰς τοὺς πολιούχους, ἐπικαλεῖται δὲ καὶ περὶ τούτου τὴν μαρτυρίαν τοῦ κατηγόρου του Μελήτου [18]. Ἐν τῇ πλατωνικῇ Ἀπολογίᾳ, ὁ Σωκράτης δὲν ἀναιρεῖ τὴν καταγγελίαν περὶ εἰσαγωγῆς καινῶν δαιμονίων, ἀλλ' ἐμμέσως τὰ συσχετίζει μετὰ τοῦ προσωπικοῦ δαιμονίου του. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὁ Σωκράτης ρητῶς ἀρνεῖται ὅτι θύει εἰς καινὰ δαιμόνια καὶ ὅτι λατρεύει (νομίζει) ἄλλους θεούς, ἐκτὸς τῶν πολιούχων [19]. Ἐνῷ, κατὰ τὸν Πλάτωνα, τὸ σωκρατικὸν δαιμόνιον ἁπλῶς ἐπιδοκιμάζει διὰ τῆς σιωπῆς του τὴν ἐκ τοῦ προχείρου γενομένην ἀπολογίαν του, τοὐναντίον, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, αὕτη ἐπεβλήθη εἰς τὸν φιλόσοφον ὑπὸ τούτου [20]. Κατὰ τὴν πλατωνικὴν Ἀπολογίαν, ὁ χρησμὸς τοῦ

---

15) Ξεν. Ἀπομν. 1, 2, 12 καὶ 56 καὶ 58., Λιβ. 35, 62—3, 85, 97—8, 135.

16) Πλάτ. Ἀπολ. 18γδ, 19γ, 23γ, 24β, 17) Ξεν. Ἀπολ. 22, 24.

18) Πλάτ. Ἀπολ. 26γδ., Ξεν. Ἀπολ. 11, 24. 19) Πλάτ. Ἀπολ. 26β, 27δ., Ξεν. Ἀπολ. 24. 20) Πλάτ. Ἀπολ. 40β., Ξεν. Ἀπολ. 4., Ἀπομν. 4, 8, 5.

Ἀπόλλωνος ἀνέφερεν ὅτι ὁ Σωκράτης εἶναι ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων. Οὗτος ὅμως διευρύνεται ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος εἰς τρόπον ὥστε ὁ φιλόσοφος νὰ καταστῇ ὁ ἐλευθεριώτερος, δικαιότερος καὶ σωφρονέστερος τῶν θνητῶν [21]. Ὁ Ξενοφῶν προσθέτει μάλιστα καὶ τὴν λεπτομέρειαν, ὅτι ὁ χρησμὸς ἐδόθη εἰς τὸν Χαιρεφῶντα ἐνώπιον πολλῶν παρόντων. Ὁ Σωκράτης, κατὰ τὸν Πλάτωνα, προκειμένου νὰ ἀνακοινώσῃ εἰς τὸ δικαστήριον τὸν χρησμόν, ἁπλῶς προειδοποιεῖ τοὺς δικαστὰς νὰ μὴ θορυβήσουν, ἐνῷ, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, οὗτοι ὄντως θορυβοῦν. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ Σωκράτης προτείνει νὰ πληρώσῃ ἓν ἔστω καὶ εὐτελὲς πρόστιμον. Ἀντιθέτως, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἀρνεῖται τὴν καταβολὴν προστίμου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐγγύησιν ἀκόμη τῶν φίλων του διὰ τὴν ἀποπληρωμήν του, διότι ἡ συναίνεσις εἰς τοῦτο θὰ ἀπετέλει ὁμολογίαν τῆς ἐνοχῆς του [22]. Κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ Σωκράτης ἀποδέχεται τὸν θάνατόν του φιλοσοφικῶς, ἐνῷ, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, τὸν ἐπιζητεῖ, διότι θέλει νὰ ἀποφύγῃ τὰ δεινὰ τοῦ γήρατος [23]. Διὰ τὴν προσθήκην τῶν ἀνωτέρω διορθώσεων καὶ ὑπερθεματισμῶν πολὺ ἀμφιβάλλομεν ἂν ὁ Ξενοφῶν ἐβασίζετο ἐπὶ ἐγκύρου τινὸς πληροφορίας. Ἀναφέρει βεβαίως ὡς πληροφοριοδότην τὸν Ἑρμογένην, ἴσως νόθον ἀδελφὸν τοῦ πλουσίου Καλλίου, δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ ἡ ἐπίκλησις αὕτη νὰ ἀνήκῃ εἰς τὰ συνήθη τότε λογοτεχνικὰ τεχνάσματα πρὸς ἀπόδοσιν μεγαλυτέρας ἀληθοφανείας. Ἄλλωστε καὶ εἰς τὸ Συμπόσιόν του καὶ τὸν Οἰκονομικὸν φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ὑπῆρξεν αὐτήκοος μάρτυς τῶν μετὰ τοῦ Σωκράτους γενομένων συζητήσεων, ἐνῷ τοῦτο ἀπεκλείετο ἐκ τῶν πραγμάτων [24].

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ ἄλλαι συμπτώσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἀπολογιῶν δυσκόλως ἐξηγούμεναι ἐκ τῆς ὑπάρξεως κοινῆς τινος πηγῆς. Αὕτη ἄλλωστε θὰ ἦτο καὶ ἀπίθανος, διότι αἱ δύο Ἀπολογίαι χωρίζονται ὑπὸ μεγάλου χρονικοῦ διαστήματος, ἴσως καὶ εἰκοσιπενταετίας. Δὲν ἀποκλείεται, ἑπομένως, καὶ ἡ διατύπωσις ἀκόμη τῆς καταγγελίας ἐναντίον τοῦ Σωκράτους ἡ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος, νὰ ἔχῃ ὡς πηγὴν τὰ εἰς τὴν πλατωνικὴν Ἀπολογίαν καὶ τὸν Εὐθύφρονα ἀναφερόμενα [25]. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ δι' ὡρισμένα ἐπιχειρήματα τοῦ ἀπολογουμένου Σωκράτους, ὡς λ. χ. τὸ ὅ,τι δὲν ἐλάμβανε δίδακτρα παρὰ τῶν μαθητῶν του [26]. Τὰς συμπτώσεις μεταξὺ τῶν δύο Ἀπολογιῶν ἐμελέτησαν οἱ A. Busse, J. A. Coulter καὶ M. Treu [27]. Οὕτω λ. χ. εἰς ἀμφοτέρας τὰς Ἀπολογίας ὁ Σωκράτης προβαίνει εἰς τὴν δήλωσιν ὅτι δὲν θὰ ἱκετεύσῃ τοὺς δικαστάς του. Ὁ Πλάτων πιθανῶς τὴν παρέλαβεν ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ του ἐκ τοῦ Γοργίου (Παλαμήδους Ἀπολογία) [28]. Ἐκ τῆς αὐτῆς πιθανῶς πηγῆς προέρχεται καὶ τὸ εἰς τὰς δύο Ἀπολογίας ἀναφερόμενον ἐπιχείρημα τοῦ προτέρου ἀνεπιλήπτου βίου [29]. Ἐν τῇ πλατωνικῇ Ἀπολογίᾳ ὁ φιλόσοφος λέγει, «πρᾶξαι οὐδὲν ἀνελεύθερον, ... ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον αἱροῦμαι τεθνάναι». Ἀντιστοίχως ἐν τῇ ξενοφωντείῳ λέγει, «αἱρήσομαι τελευτᾶν μᾶλλον ἢ ἀνελευθέρως ζῆν» [30]. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς Ἀπολογίας τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους περιγράφεται ὡς εἶδος φωνῆς [31]. Ὁ ταυτισμὸς τοῦ δαιμονίου μετὰ τῶν καινῶν δαιμονίων τῆς κατηγορίας πιθανῶς ἀνατρέχει εἰς τὸν Πλάτωνα, ἂν μὴ εἰς ἀρχαιότερόν τινα σωκρατικόν. Ἀμφότεραι αἱ Ἀπολογίαι ἀναφέρουν τοὺς θορυβοῦντας

---

21) Πλάτ. Ἀπολ. 21α., Ξεν. Ἀπολ. 14—6. 22) Πλάτ. Ἀπολ 20δ, 38β., Ξεν. Ἀπολ. 15, 23.

23) Πλάτ. Ἀπολ. 49γδ, Ξεν. Ἀπολ. 7—9. 24) Ξεν. Συμπ. 1, 1., Οἰκ. 1, 1.

25) Πλάτ. Ἀπολ. 24β., Εὐθύφρ. 2γ, 3β., Ξεν. Ἀπολ. 10., Ἀπομν. 1, 1, 1.

26) Πλάτ. Ἀπολ. 33αβ., Ξεν. Ἀπολ. 17. 27) A. Busse ὡς ἄνω., M. Treu ὡς ἄνω. J. A. Coulter, Harv St. Cl. Phil. 68, 269, 1964. 28) Πλάτ. Ἀπολ. 34γ—35γ, 38δ., Ξεν. Ἀπολ. 4, 9, 23., Γοργ. Παλ. Ἀπολ. 33.

29) Γοργ. Παλ. Ἀπολ. 15., Πλάτ. Ἀπολ. 31γ., Ξεν. Ἀπολ. 3.

30) Πλάτ. Ἀπολ. 38δ., Ξεν. Ἀπολ. 9. 31) Πλάτ. Ἀπολ. 31δ., Ξεν. Ἀπολ. 12.

δικαστάς [32]. Εἰς ἀμφοτέρας ὁ Σωκράτης ἀπευθύνει ἐρωτήματα εἰς τὸν κατήγορόν του Μέλητον, ἴσως κατὰ μίμησιν πρὸς τὰ ἐρωτήματα τοῦ Παλαμήδους πρὸς τὸν Ὀδυσσέα ἐν τῇ προαναφερομένῃ Ἀπολογίᾳ τοῦ Γοργίου [33]. Καίτοι ἡ ὑποβολὴ ἐρωτήσεων πρὸς τὸν κατήγορον ἐπετρέπετο κατόπιν ἀδείας τοῦ δικαστηρίου, τὰ ἀναφερόμενα παραδείγματα εἶναι σχετικῶς ὀλίγα [34]. Ἡ μνεία τοῦ Παλαμήδους ἐν τῇ ξενοφωντείῳ Ἀπολογίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ πλατωνικῇ, μᾶλλον ἀναφέρεται εἰς τὸν Παλαμήδην τῆς Ἀπολογίας τοῦ Γοργίου καὶ οὐχὶ τὸν τοῦ δράματος τοῦ Εὐριπίδου, τὸ ὁποῖον προηγήθη αὐτῆς κατὰ μίαν πενταετίαν [35]. Πλέον ἄμεσος φαίνεται ἡ ἐξάρτησις τῆς ξενοφωντείου Ἀπολογίας ἐκ τοῦ Γοργίου εἰς τὸ ἑπόμενον παράδειγμα. Ἐν τῇ Παλαμήδους Ἀπολογίᾳ λέγεται, «θάνατον μὲν γὰρ ἡ φύσις φανερᾷ τῇ ψήφῳ πάντων κατεψηφίσατο τῶν θνητῶν, ἧπερ ἡμέρᾳ τις ἐγένετο». Τὸ ἀντίστοιχον τούτου ἐν τῇ ξενοφωντείῳ Ἀπολογίᾳ λέγει, «ἐξ ὅτουπερ ἐγενόμην κατεψηφισμένος ἦν μου ὑπὸ τῆς φύσεως ὁ θάνατος». Ἀνάλογον χωρίον ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ πλατωνικῇ Ἀπολογίᾳ, ἀλλ' ἡ ἀπόδοσίς του γίνεται κατ' ἔννοιαν μόνον [36]. Καὶ αἱ τρεῖς Ἀπολογίαι συμφωνοῦν διὰ τὴν μεγάλην σημασίαν τοῦ νὰ ἀποθάνῃ τις ἐν δικαιώσει καὶ οὐχὶ ἐν καταισχύνῃ [37]. Παραβλητέαι ἐπίσης εἶναι καὶ αἱ προφητεῖαι τοῦ Σωκράτους εἰς τὰς Ἀπολογίας τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος [38]. Εἰς ἀμφοτέρας ὁ φιλόσοφος λαμβάνει τρὶς τὸν λόγον [39]. Ἐνῷ ὅμως, κατὰ τὸν Πλάτωνα, ὁ τρίτος λόγος ἐγένετο ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἀληθοφανέστερον, ἐγένετο μετὰ τὸ πέρας τῆς δίκης. Διότι, ὅπως βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς οὐδένα τῶν ἀντιδίκων ἐδίδετο πλέον ὁ λόγος μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἀποφάσεως [40].

Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως ὅμως τῆς ξενοφωντείου Ἀπολογίας δίδεται ἡ ἐντύπωσις, ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς ἐγνώριζε καὶ ἄλλα πλατωνικὰ ἔργα. Οὕτω λ. χ. ἡ ἄρνησις τοῦ Σωκράτους ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ νὰ δεχθῇ τὴν πρότασιν τῶν μαθητῶν του νὰ τὸν φυγαδεύσουν, ἔχει πιθανῶς ὡς πηγὴν τὴν ὁμοίαν ἄρνησιν τοῦ φιλοσόφου ἐν τῷ πλατωνικῷ Κρίτωνι [41]. Ἡ ἀπόδρασις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δίκης ἦτο προφανῶς ἀδύνατος, διότι αὕτη διεξήγετο ἄνευ διακοπῆς, ὁ δὲ κατηγορούμενος ἐφυλάσσετο ὑπὸ Σκυθῶν τοξοτῶν. Ἡ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ διδομένη ἐντύπωσις, ὅτι ἡ πρότασις περὶ φυγῆς ἐγένετο κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς δίκης, πρέπει συνεπῶς μᾶλλον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀδεξιότητα τοῦ συγγραφέως νὰ ἐντάξῃ ὀρθῶς τὴν ἀνωτέρω πληροφορίαν. Ὁ U. Wilamowitz συσχετίζει καὶ τὴν θωπείαν τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀπολλοδώρου ἐν τῇ ξενοφωντείῳ Ἀπολογίᾳ μετὰ τῆς ἰδίας χειρονομίας τοῦ Σωκράτους ἐπὶ τοῦ Φαίδωνος ἐν τῷ ὁμωνύμῳ διαλόγῳ [42]. Πράγματι δὲ χρησιμοποιοῦνται αἱ ἴδιαι ἐκφράσεις (Ἀπολ. καταψήξαντα.. τὴν κεφαλήν, Φαίδ. καταψήξας.. τὴν κεφαλήν). Παραβλητέον ἴσως εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ «ἐμοὶ δοκεῖ θεοφιλοῦς μοίρας τετυχηκέναι», μετὰ τοῦ ἐν τῷ Φαίδωνι «μηδ' εἰς Ἅιδου ἰόντα ἄνευ θείας

---

32) Πλάτ. Ἀπολ. 17γ, 20ε, 21α., Ξεν. Ἀπολ. 14.

33) Πλάτ. Ἀπολ. 24δ.—27δ, Ξεν. Ἀπολ. 19-20., Γοργ. Παλ. Ἀπολ. 22.

34) Δημ. π. Στεφ. 2, 47, 10, 1131., Λυσ. Ἐρατ. 12, 25, 397., Ἀγορ. 13, 33, 424., Σιτ. 22, 5, 715., Ἰσαῖος, Ἀγν. 11, 5, 572., Δειν. Δημ. 1, 83.

35) Πλάτ. Ἀπολ. 41β., Ξεν. Ἀπολ. 26. 36) Γοργ. Ἀπολ, Παλ. 1., Ξεν. Ἀπολ. 27., Πλάτ. Ἀπολ. 38γδ., J. Morr, Herm. 61, 467. 1926.

37) Ξεν. Ἀπολ. 28., Πλάτ. Ἀπολ. 39β., Γοργ. Παλ. Ἀπολ. 1.

38) Πλάτ. Ἀπολ. 39γδ., Ξεν. Ἀπολ. 29—31. 39) Πλάτ. Ἀπολ. 17α—35δ, 36α—38β, 38γ—42α., Ξεν. Ἀπολ. 11—21, 24—6, 27—30.

40) Ἀριστ. Ἀθην. Πολ. 67,3. 41) Ξεν. Ἀπολ. 23., Πλάτ. Κριτ. 53γ.

42) Ξεν. Ἀπολ. 28,, Πλάτ. Φαίδ. 89β.

μοίρας»[43]. Δὲν ἀποκλείεται ἐπίσης καὶ ἡ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ κατηγορία τοῦ Σωκράτους κατὰ τοῦ Ἀνύτου «τὸν υἱὸν περὶ βύρσας παιδεύειν», νὰ εἶναι ἀπήχησις τῆς ἐν τῷ Μένωνι διαφωνίας αὐτῶν περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν νέων[44]. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ Ἄνυτος ἀπειλεῖ τὸν Σωκράτην ὡς κακολόγον καὶ συκοφάντην, οὐχὶ δὲ ὡς ἀσεβῆ καὶ διαφθορέα τῶν νέων ὡς ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ. Κατὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον τὸ ἀδίκημα τοῦτο ἐδιώκετο διὰ γραφῆς κακηγορίας[45]. Ἂν πράγματι ἡ γνῶσις τῶν ἀνωτέρω πλατωνικῶν διαλόγων ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος γίνῃ ἀποδεκτή, τότε ἡ πρώϊμος συγγραφὴ τῆς ξενοφωντείου Ἀπολογίας ἀποκλείεται.

Τὰ προαναφερόμενα ἀποδεικνύουν ἐπαρκῶς, ὡς νομίζομεν, τὴν ἐξάρτησιν τῆς ξενοφωντείου Ἀπολογίας ἐκ τῆς πλατωνικῆς καὶ πιθανῶς ἐμμέσως ἐκ τῆς Ἀπολογίας Παλαμήδους τοῦ Γοργίου. Προκύπτει ἐπίσης σαφῶς, κατὰ τὴν γνώμην μας, ὅτι ἡ ξενοφώντειος Ἀπολογία ἀπαντᾷ εἰς τὸ κατηγορητήριον τοῦ Πολυκράτους, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ δύο πρῶτα κεφάλαια τοῦ 1ου βιβλίου τῶν Ἀπομνημονευμάτων. Κατὰ πόσον ὁ Ξενοφῶν ἐστηρίχθη καὶ εἰς τὴν Ἀπολογίαν Σωκράτους τοῦ Λυσίου ἀγνοοῦμεν, διότι ἐλαχίστας πληροφορίας ἔχομεν περὶ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς. Τοῦτο ὅμως φαίνεται πιθανὸν διὰ τὰ Ἀπομνημονεύματα. Εἰς σχόλιον τοῦ Αἴλ. Ἀριστείδου ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Σωκράτης ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ τοῦ Λυσίου παρουσιάζει τὸν Ὀδυσσέα ὡς δέροντα τὸ πλῆθος πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως. Τὰ αὐτὰ ὅμως ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα[46]. Ὥστε δὲν ἀποκλείεται τὸ νὰ ἔχῃ ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν ξενοφώντειον Ἀπολογίαν. Κατὰ τὸν R. Hirzel[47], τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦν καὶ οἱ E. Zeller, F. Duemmler καὶ A. Gercke, πολὺ ἰσχυρότερον ἐπηρεάσθη ἐκ τοῦ Λυσίου ἡ Ἀπολογία τοῦ Λιβανίου.

Ὡς προέκυψε λοιπόν, ὁ Ξενοφῶν κατὰ τὴν συγγραφὴν τῆς Ἀπολογίας, τῆς ὁποίας τὴν γνησιότητα οὐδένα λόγον ἔχομεν νὰ ἀμφισβητήσωμεν, ἐβασίσθη ἰδίως ἐπὶ τῆς προηγηθείσης Ἀπολογίας τοῦ Πλάτωνος. Ταύτην δὲ ἠθέλησε νὰ συμπληρώσῃ εἰς ὅσα σημεῖα ἡ ἀντίκρουσις τῶν ἐναντίων τοῦ Σωκράτους κατηγοριῶν ἦτο, κατ' αὐτόν, ἀσθενής. Ἐπίσης ἐπεχείρησε νὰ ὑπερθεματίσῃ τὸν Πλάτωνα, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἡρωοποιήσῃ ἔτι μᾶλλον τὸν Σωκράτην. Ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν, κύριός του σκοπὸς ἦτο νὰ δικαιολογήσῃ τὴν μεγαληγορίαν τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ δικαστηρίῳ[48]. Ἡ μεγαληγορία αὕτη εἶναι ἤδη ἐμφανὴς ἐν τῇ πλατωνικῇ Ἀπολογίᾳ, ἀλλ' ὁ Ξενοφῶν διὰ τῶν ὑπερβολῶν του τὴν κατέστησε φορτικὴν καὶ πολλάκις παράλογον. Ἡ ξενοφώντειος ὅμως Ἀπολογία εἶναι στενῶς συνδεδεμένη καὶ μετὰ τοῦ κατηγορητηρίου τοῦ Πολυκράτους, διότι ἡ ἀντίκρουσις τῶν κατηγοριῶν ἐν τούτῳ ἐναντίον τοῦ Σωκράτους ἀπετέλεσε καὶ τὸ κίνητρον διὰ τὴν συγγραφήν της.

SUMMARY

H. J. Toole, Xenophon's Apologia and its relations to the platonic Apologia and to the accusatory pamphlet of Polycrates.

The authenticity of Xenophon's Apologia has been repeatedly questioned in modern times, although it was accepted in ancient. Much discussed has also been the date of its composition and if it preceded or followed the other socratic writings of Xenophon. Another subject of controversy has been if it depends on the Apologia of Platon. The present author, after discussing the above subjects, agrees with those who accept the genuineness of Xenophon's Apologia. He further sustains, that it is probably contemporary with the other socratic writings of Xenophon and in any case of late date, perhaps composed 30 or more years after the death of Socrates. As to its relations to the platonic Apologia, the author believes that it is altogether dependent on it, because Xenophon's aim was to correct it and over—emphasize its arguments.

43) Ξεν. Ἀπολ. 32., Πλάτ Φαίδ. 58ε. 44) Ξεν. Ἀπολ. 30—2., Πλάτ. Μέν. 90β—95α
45) Πλάτ. Γοργ. 522β πρεσβυτέρους κακηγορεῖν., Δημ. 21, 28., G. Ryle, Plat. Progr. 1966.
46) Αἴλ. Ἀριστ. Τεττ. 3, 480D, 133, 16. Ξεν. Ἀπομν. 1, 2, 59.
47) R. Hirzel, Rh, Mus. 42, 239, 1889. 48) Ξεν. Ἀπολ. 1.